

STRUČNÁ HISTORIE SÍRKÁRNY V LIPNÍKU NAD BEČVOU 1909–2002 (1908–2007)

LUBOR MALOŇ
Muzeum Komenského v Přerově, p. o.

Doprovodný text k výstavě
Oheň v domácnosti: 110 let od založení sírkárny v Lipníku nad Bečvou,
která se konala v Galerii Konírna v Lipníku nad Bečvou od 12. října 2018 do 6. ledna 2019.

Pro celkem 6 informačních panelů, které se na výstavě nacházely, byly kurátorem Mgr. Luborem Maloněm připraveny texty vážící se k historii lipenské sirkárny. Protože se však na panely musely vejít i fotografie, plánky a tabulky, bylo nutné texty zkrátit, některé až o polovinu. Proto byl vytvořen tento materiál, ve kterém může čtenář nalézt ony původní nezkrácené texty určené pro panely.¹ I tak se jedná jen o velice stručnou historii lipenské sirkárny, jak byla rekonstruována z archivních materiálů, literatury, výpovědí pamětníků a dalších pramenů. Sám autor předpokládá ještě dlouhé pátrání po dalších pramenech a jejich studium, které pomůže upřesnit a rozšířit tuto práci i celou známou historii lipenské sirkárny. Protože se zejména k posledním rokům existence továrny podařilo dohledat jen málo pramenů, je tato část její historie nejstručnější a možná i nejméně přesná. Jako naprosto klíčové se tak v tomto směru jeví objasnění osudu spisovny, která se v podniku nacházela i po roce 1990, ale s největší pravděpodobností nebyla předána do sítě státních archivů.

POSTAVME ČESKOU TOVÁRNU!

Počátky lipenské továrny na výrobu zápalek sahají do roku 1907. Právě v tom roce se čeští kupci z Moravy, sdružení do Obchodní jednoty pro Moravu a Slezsko v Brně, rozhodli zahájit přípravy na založení nové české akciové společnosti, která by vybudovala a provozovala vlastní sirkárnu. Ta měla být jejich svépomocným podnikem, od kterého měli odebírat zboží za výhodnějších podmínek, měla konkurovat německým sirkárnám v Čechách a na Moravě, měla využít zvýšené poptávky po zápalkách a posílit český živel v místě vzniku sirkárny. Město Lipník (teprve od roku 1919 je součástí jeho názvu řeka Bečva) zpočátku nemělo jistotu, že bude vybráno za sídlo této továrny. Zájem o to měl i Přerov, Vyškov nebo Valašské Meziříčí. Pro Lipník ale hovořilo nejvíce argumentů: vhodná lokalita na okraji střední Moravy, sídlo železniční stanice, důležité pozemní komunikace vedoucí přes město, nezastavěné pozemky na prodej v blízkosti železnice, dostatek pracovních sil, dostatek levného dřeva z lesů v širokém okolí a germanizační tlak městské správy, která byla v rukách Němců (ačkoli tvořili jen třetinu populace města). Poblíž Lipníka navíc pracovala další sirkárna, která se měla stát základem výroby v počátcích společnosti. Členem výboru zmíněné Obchodní jednoty byl také lipenský obchodník Jaroslav Honzů, který pro myšlenku vybudování sirkárny nadchl členy místní Občanské jednoty. Ta dokonce zřídila sircárský odbor, který plně pracoval pro vznik továrny ve městě, včetně zajištění vhodných pozemků. Aby se jeho členové zbavili podezření budoucích akcionářů z měst, která stála o tuto sirkárnu na svém území, že chtějí sirkárnu v Lipníku jen proto, aby se dostali do její správní rady a zcela ji ovládli, prohlásili veřejně, že nikdo z nich nepřijme funkci ve výboru nebo správní radě nové sirkárny. Tak se i stalo.

Nová akciová společnost se dočkala dne 24. října 1908 schválení svých stanov, poté následovalo zapsání společnosti do rejstříku vedeného krajským soudem v Novém Jičíně. Oficiální název byl Kupecká akciová sirkárna v Lipníku. Její základní kapitál dosáhl výše 500 000 K, v 1. emisi bylo vydáno celkem 2 500 kusů akcií v hodnotě 200 K. Předsedou správní rady společnosti zprvu byl velkoobchodník Rudolf Zöllner z Brna, po roce ho vystřídal ředitel obchodní školy v Přerově Václav Hrubý. Sídlo společnosti, respektive její hlavní kancelář, bylo v Přerově. Ještě v listopadu 1908 odkoupila tato nová akciová společnost továrnu Hynka Hausnera na výrobu sirek z bílého fosforu (tzv. zednických) ve Velkém Újezdě (za necelých 46 000 K) a Hausner byl přijat jako odborník na výrobu zápalek.

¹ Průběžně aktualizované o nejnovější poznatky, naposledy dne 5. 11. 2019.

Poměrně složitá situace však panovala kolem výstavby vlastní tovární budovy v Lipníku. Pozemky byly vykoupeny již v roce 1908, a sice od Libuše Vítkové, manželky JUDr. Václava Vítky, od továrníka Františka Wawerky a od manželů Humplíkových. Poté byla vypsána soutěž na stavbu továrny na výrobu tzv. švédských zápalek (obsahujících tzv. červený fosfor, který nebyl na rozdíl od bílého fosforu jedovatý, nehrozilo u něj samovznícení). Tu vyhrál přerovský stavitel Josef Pilz (Pilc). Kvůli inspiraci dokonce navštívil novou českou sirkárnu v Českých Budějovicích. Stavební povolení bylo údajně i kvůli negativnímu postoji místní (německé) radnice získáno až 1. července 1909, zejména díky intervenci zemských a říšských poslanců. Stavitel Pilz ihned zahájil stavbu a předal ji na konci října 1909. Výroba byla v továrně, jejíž výstavba stála necelých 120 000 K, zahájena v listopadu 1909.

Ještě složitější bylo získat pro lipenskou továrnu koncesi na výrobu zápalek. Roli v tom sehrával zejména připravovaný zákaz výroby sirek s bílým fosforem a plánovaná monopolizace sirkařského průmyslu. Proto nestačily jen opakované přímluvy zemských a říšských poslanců, zapojen byl i český ministr JUDr. Jan Žáček. Tyto snahy ale nakonec slavily úspěch. Koncese byla udělena 18. prosince 1909, s dovětkem, že se jedná o poslední udělenou koncesi na výrobu zápalek.

Z právě uvedených údajů vyplývá, že za rok vzniku lipenské sirkárny lze považovat jak rok 1908, kdy byla založena akciová společnost Kupecká akciová sirkárna v Lipníku, která ještě v tom roce zahájila výrobu zápalek ve Velkém Újezdě, tak také rok 1909, kdy teprve došlo k postavení továrny, zahájení výroby v ní a získání koncese pro ni. Z našeho pohledu je však podstatnější rok 1908, bez událostí tohoto roku by továrna nevznikla. Proto si 110. výročí vzniku lipenské továrny na výrobu zápalek připomínáme již v roce 2018. Stejně jako představitelé továrny až do 50. let 20. století. Teprve od té doby byl za rok vzniku továrny považován jejím vedením rok 1909, což se odrazilo na řadě výročních zápalkových nálepek.

V literatuře je vznik továrny přičítán českému obchodnictvu na Moravě, které se tak vymezilo proti německé konkurenci. Skutečně tomu tak bylo? Odkud pocházeli akcionáři podniku?

Z jakých měst a obcí? Z jakých společenských vrstev? Na tyto otázky nám může odpovědět Kniha akcionářů Kupecké akciové sirkárny v Lipníku z let 1909–1912 (emise akcií byly vydány v každém z uvedených let, nejvíce jich samozřejmě pochází z roku 1909), která je uložena v olomoucké pobočce Zemského archivu v Opavě. Celkem je v ní zapsáno 1 115 akcionářů (tedy těch, kteří koupili nové akcie, do tohoto čísla nejsou započítány osoby, které získaly akcie odkoupením od původních akcionářů).

Díky tomuto pramenu tak víme, že nejvíce akcionářů pocházelo z dnešního okresu Přerov (145 osob, tedy 13 % akcionářů), přímo z Lipníka 37 (39) osob, z Přerova 57 osob, z Hranic 10 osob, z Oseka nad Bečvou 4 osoby a z Prosenic 3 osoby. Co se týká okresů, následoval Prostějov (133 osob), Olomouc (111 osob), Kroměříž (74 osob), Uherské Hradiště (52 osob), Třebíč (45 osob), Vyškov (43 osob), Hodonín (30 osob), Vsetín (28 osob) a Brno-venkov (27 osob). Absolutně nejvíce akcionářů z jednoho místa pocházela z Prostějova (111 osob), následovaného Brnem (80 osob). Vlastníci akcií však nebyli jen z Moravy a Slezska, ale našli bychom mezi nimi, i když jen v menší míře, i akcionáře z Čech (53 osob, nejvíce jich bylo z Prahy, výrazně méně pak i z Plzně a okresů Litoměřice, Kladno, Kolín, Pelhřimov, Písek a Tábor), Německa (1 osoba), Rakouska (1 osoba), Chorvatska (1 osoba), Ruska (1 osoba) a Bosny a Hercegoviny (1 osoba). Veřejnost byla o možnosti zakoupit si akcie nového podniku informována nejen prostřednictvím novin a časopisů, ale také na různých exkurzích, výletech, schůzích, informací pomáhali šířit i příbuzní, přátelé a známí.

Jednotliví akcionáři (fyzické osoby) vlastnili nejčastěji jednu nebo dvě akcie, ale výjimečně nebylo ani vlastnictví více akcií (až do 10 kusů). Vyšší počet akcií mělo jen několik akcionářů, hlavně právnických osob. Nejvíce akcionářů pocházelo z řad drobných živnostníků, obchodníků a zemědělců (627 osob, 56,2 %), následovali příslušníci inteligence (228 osob, 20,4 %) a zaměstnanci (134 osob, 12 %).

Naprostou většinu měli mezi akcionáři muži (1 030 osob, 92,4 %). Žen bylo jen 85, převažovaly mezi nimi manželky, dcery a vdovy mužů různých povolání (učitelů, ředitelů škol a obchodníků, v menší míře i advokátů a notářů, stavitelů, zvěrolékařů, lékařů, lékárníků, úředníků, novinářů, ředitelů podniků a továrníků, řemeslníků, hostinských, zaměstnanců pošty a dalších zaměstnanců). Některé z žen se živily samostatně (nejčastěji soukromnice, obchodnice, učitelky, hostinská, majitelka mlýna, pokladní).

Z rozboru jazykového původu příjmení vyplývá, že většina akcionářů měla česká jména (702 osob, tedy 63 %). Německých (a židovských) jmen bylo 117 (tedy 10,5 %). Poměrně dost příjmení bylo původně německých, ale počestěných (93 osob, tedy 8,3 %), případně je nebylo možné zcela jasně určit (původně se možná jednalo o německá, slovenská, polská nebo jihoslovanská příjmení nebo příjmení z různých nářečních oblastí Moravy a Čech), ale jejich podoba byla spíše počestěná (183 osob, tedy 16,4 %). Podle příjmení však samozřejmě nejsme schopni určit národnost nebo obcovací jazyk jednotlivých akcionářů. Nemůžeme vyloučit, že nositelé německých příjmení se považovali za Čechy a někteří nositelé českých příjmení za Němce.

Pokud bychom se podívali na konkrétní jména akcionářů, zjistili bychom, že se mezi nimi nacházela celá řada významných, veřejně známých osob. Vždyť to často byli politici (starostové, radní, zemští a říšští poslanci), právníci, učitelé a ředitelé škol, lékaři, zvěrolékaři, lékárníci, továrníci, ředitelé továren a duchovní z celé Moravy. Můžeme jen namátkou jmenovat Václava Hrubého (v letech 1900–1920 první ředitel veřejné obchodní školy gremiální, pozdější obchodní akademie v Přerově), Bedřicha Kancnýře (soudce, poslanec moravského zemského sněmu, zakladatel řady spolků), Vladimíra Kokoru (továrník v Přerově), Roberta Tvarůžka (šermíř a publicista, tvůrce české šermířské terminologie), Františka Kovářika (spolumajitel prostějovské

továrny Wikov, v letech 1920–1921 ministr veřejných prací), Antonína Kunze (zakladatel firmy Antonín Kunz – 1. moravská továrna na vodovody a pumpy v Hranicích), Jaroslava Mathona (lékař, primář a ředitel veřejné nemocnice v Prostějově, historik a spisovatel), Adolfa Mikeše (klavírní pedagog a reformátor klavírní klávesnice, ředitel a majitel hudební školy v Praze), Josefa Moučku (ředitel měšťanské školy v Jaroměřicích, nadřízený Václava Jebavého, tedy básníka Otokara Březiny), Františka Slámu (zemský soudní rada, spisovatel, politik a český buditel ve Slezsku, v Opavě založil nakladatelství Slezská kronika, poslanec Říšské rady, poslanec českého a moravského zemského sněmu), Josefa Stancla (lékárník a starosta Uherského Hradiště, poslanec moravského zemského sněmu), Františka Staňka (majitel statku a lihovaru v Želetavě, poslanec českého a moravského zemského sněmu, poslanec Říšské rady ve Vídni, poslanec Revolučního národního shromáždění a Národního shromáždění ČSR, v letech 1918–1922 střídavě ministr veřejných prací, ministr pošt a telegrafů, ministr zemědělství), Václava Šíleného (právník, národohospodář, poslanec Říšské rady, poslanec Moravského zemského sněmu), Františka Šromotu (advokát, poslanec Moravského zemského sněmu, starosta Hranic, založil Hranicko-lipnické noviny, později přejmenované na Hlasy z Pobečví), Michala Urbánka (architekt a stavitel ve Vsetíně) a Václava Zbořila (majitel továrny Moravia na výrobu voskového zboží v Bystřici pod Hostýnem, poslanec Revolučního národního shromáždění, starosta města).

Výše zmíněné údaje nám tedy v podstatě potvrzují konstatování řady článků o historii lipenské továrny na zápalky, že vznikla jako podnik českého obchodnictva na Moravě, které však netvořilo většinu akcionářů. Tu ale rozhodně měli příslušníci české střední třídy, tedy kromě obchodníků a soukromníků i příslušníci inteligence, učitelé, řemeslníci a zaměstnanci. Většina akcionářů měla česká příjmení, mnoho z akcionářů aktivně vystupovalo jako příslušníci českého národa, mezi akcionáři nalezneme řadu významných osobností českého (moravského) kulturního, společenského, politického a hospodářského života. Členství v akciové společnosti ale nebylo vymezeno jen pro Čechy, malou část akcionářů určitě tvořili i Němci. Zdá se, že pro ně byla důležitější perspektiva dobré investice než národnostní boj.

Tabulka lipenských akcionářů Kupecké akciové sirkárny v Lipníku

Jméno a příjmení	Povolání	Počet akcií
Bělka, Rudolf	pekař	1
Brzobohatá, Roza	manželka advokáta	10
Brzobohatý, František	advokát	5
Černocký, Raimund	stolař	1
Dostál, Julius	továrník	1
Glos, Jan	obchodník	3
Hermann, Karel	hoteliér, hotel U Zlatého kříže	2
Holešovský, Jan	stavitel	1
Honzů, Jaroslav	obchodník	2
Hořín, František	obchodník	2
Janíček, Robert	obchodník	5
Jánský, Bohdan	účetní	1
Kácel, Václav	knihťiskař	1
Kašpařík, A.	obchodník	2
Kittnar, Bohdan	berní asistent	5
Kolář, Jan	zednický mistr	1
Kroupa, Adolf	úředník	1
Langkrammer, Antonín	obchodník	1

Langová, Růžena	učitelka	2
Máchanec (Machanec), Jindřich	ředitel okresní záložny	1
Ministr, Tomáš	kovářský mistr	2
Němeček, Bedřich	zvěrolékař	1
Novák, Inocenc (přestěhoval se do Holešova)	berní asistent	1
Okresní záložna Lipník	záložna	10
Ordeltové (bratři)	továrníci	2
Pala, Alois	učitel	2
Petráš, Adolf	obchodník	1
Přecechtěl, Jakub	krejčí	1
Rozsypal, Josef	ředitel ústavu pro hluchoněmé	2
Ryšavý, Jan (přestěhoval se do Olomouce)	účetní	3
Sedláček, Jan	učitel	1
Schell, Antonín	ředitel ústavu pro hluchoněmé	8
Vítek, Václav	advokát	6
Vítková, Karolka Libuše	dcera advokáta	2
Voborník, Václav	profesor	2
Wawerka, František	továrník	6
Zbruš (Zbruž), Josef	soukromník	2
Žurek, Jan	kloboučník	1
Žůrek, Otakar	účetní	5

MAJITELÉ TOVÁRNY

Lipenská sirkárna existovala necelých 100 let. Hlavní tovární budova byla postavena na podzim roku 1909, zbořena byla na jaře roku 2007, její provoz však byl ukončen již v roce 2002, vlastní výroba zápalek ještě o deset let dříve (1992). Za tu dobu se v jejím vlastnictví vystřídal celkem 9 subjektů, o kterých se chceme stručně zmínit na tomto místě.

Jak už víme, zakladatelem a prvním majitelem lipenské továrny byla akciová společnost Kupecká akciová sirkárna v Lipníku, která byla založena v roce 1908.

Na konci roku 1912 vznikla za účasti 4 velkých rakouských bank a 13 samostatných sirkáren z Čech, Moravy a Haliče Akciová společnost pro zápalkové zboží „Helios“, se sídlem ve Vídni. Jejím úkolem bylo sdružit všechny rakouské, dosud samostatné sirkárny, které nebyly součástí koncernu SOLO. Společně tak měly lépe čelit domácí i zahraniční konkurenci a také zakazu výroby zápalek s bílým fosforem. Nový koncern Helios vznikl spojením 44 sirkáren z Čech, Moravy, Slezska, Haliče, Bukoviny, Rakouska a Itálie. Kromě těch, které se staly akcionáři společnosti, byly všechny získány nákupem. Již v roce 1913 a 1914 došlo k uzavírání sirkáren, jejichž provoz byl zastaralý a které vyráběly zápalky z nedávno zakázaného bílého fosforu. Tento osud postihl i malou sirkárnu ve Velkém Újezdě, která byla uzavřena v roce 1913 (budova však byla v majetku společnosti ještě po vzniku ČSR, v té době v ní byly zřízeny provizorní byty pro 7–9 partají). Nakonec společnosti zůstalo jen 11 funkčních sirkáren, z nichž 10 bylo v Čechách a na Moravě a ve Slezsku.

Nedávno vybudovaná sirkárna v Lipníku nad Bečvou i nadále vyráběla tzv. bezpečnostní neboli švédské zápalky a zrušení nebo omezení výroby se jí vůbec nedotklo. Byla totiž jedním z nejdůležitějších podniků celé společnosti a jedním z akcionářů Heliosu. Mezi členy jeho představenstva byl i nám již známý Václav Hrubý, předseda představenstva Kupecké akciové sirkárny. Velice zajímavé také je, že vznik Heliosu probíhal za poměrně dramatických okolností, na

kterých se velkou měrou, společně s českou sirkárnou v Českých Budějovicích, podíleli právě akcionáři Kupecké akciové sirkárny v Lipníku.

Nejprve, během roku 1912, se zdálo, že vzniku Heliosu nebude nic stát v cestě. Vyjednávání s jednotlivými podniky byla úspěšná, i když zejména správní rady českobudějovické a lipenské sirkárny si kladly nové a nové požadavky, ale předběžný souhlas s převodem do společnosti Helios daly. Jenže poslední slovo měly valné hromady akcionářů. A to se ukázalo jako zásadní problém. Valná hromada Kupecké akciové sirkárny se sešla přímo v Lipníku dne 13. prosince 1912, tedy 3 dny před plánovanou ustavující valnou hromadou Heliosu ve Vídni. Zdá se, že schůze probíhala velice bouřlivě, obě strany, tedy pro i proti připojení, měly vyrovnané síly. Problémem byly nejen výrobní kvóty a výše akciového kapitálu, ale patrně i fakt, že v budoucí společnosti měli hrát prim Němci, sídlo mělo být ve Vídni a u obou ryze českých podniků existovaly obavy z jejich germanizace. Valná hromada se nakonec toho dne žádného výsledku nedobrala a svolala další jednání na 28. prosince 1912. Protože hrozilo nejen odložení ustavení nové společnosti, ale i krach celého projektu, byla ustavující schůze nové společnosti posunuta na 29. prosince 1912 a představitelé vídeňské pobočky Živnostenské banky, jedné ze zakládajících bank společnosti, se plně soustředili na získání potřebné většiny hlasů. Můžeme spekulovat i o tom, zda nebyly z jejich strany použity určité motivační prostředky. Jejich činnost byla nicméně úspěšná a valná hromada Kupecké akciové sirkárny v Lipníku na své další schůzi schválila vstup do Heliosu. Stalo se tak poměrem 1 830 hlasů proti 510 hlasům. Přesto můžeme tvrdit, že se nejednalo o nikterak přesvědčivé vítězství, protože pro vstup hlasovala menšina přítomných akcionářů, kteří však vlastnili více akcií. Lipenská sirkárna tak byla v podstatě odkoupena za částku 178 200 K, která ale byla vyplacena akcionářům v akciích nové společnosti.

Po vzniku samostatné ČSR došlo v roce 1920 k přesunu sídla společnosti do Prahy. Během roku 1922 se společnost Helios sloučila s továrnami koncernu SOLO Vídeň, které sídlily na území ČSR. Nová společnost dostala název „SOLO“ spojené akciové československé sirkárny a lučební továrny v Praze, podíl v ní mělo i vídeňské SOLO. Ve vedení této nové společnosti, tentokrát jako náměstek správní rady, opět figuruje Václav Hrubý z Přerova. Nová společnost již v prvním roce své existence uzavřela 8 sirkáren, do roku 1932 následovalo dalších 5, v jedné z nich, Dolní továrně v Sušici, ale došlo ke změně výrobního programu (výroba papírových kelímků a obalů, ty byly dodávány i do Lipníka).

Právě během velké hospodářské krize měla namále i lipenská sirkárna. Patřila sice k nejmladším závodům spolku, ale hospodářská krize doléhala na výrobu zápalek tak citelně, že bylo nutné zavřít ještě jednu továrnu. Přitom SOLO vlastnilo v té době v Čechách a na Moravě už jen 3 továrny: Horní továrnu v Sušici, sirkárnu v Českých Budějovicích, o které jsme už slyšeli, a sirkárnu v Lipníku nad Bečvou. Další továrny měl spolek na Slovensku. Bylo celkem jasné, že nedojde ke zrušení sirkárny v Sušici, která vznikla už v roce 1839 a byla proslavena po celém světě. Proto se muselo vedení společnosti rozhodnout mezi lipenskou a budějovickou továrnou. Pokud bychom měli obě továrny srovnat, dospěli bychom k tomu, že sirkárna v Budějovicích byla větší, moderně vybavená, s velice zkušenými zaměstnanci a produkovala zápalky, které měly exportní kvalitu. Lipenská sirkárna byla menší, ne tak dobře vybavená stroji, kvalita jejích výrobků byla mírně nestálá. Sice i ona vyvážela do zahraničí, ale zaměřovala se spíše na méně náročné trhy a hlavně na pokrytí domácí spotřeby. Jako rozhodující faktor se ale nakonec ukázala její poloha. Ležela totiž takřka uprostřed Moravy, vzdálená od sušické sirkárny, jediná v celé moravskoslezské zemi. Zrušit právě ji a dovážet na Moravu zápalky z jižních Čech, to by nebylo hospodárné. Proto byl s koncem roku 1933 zastaven provoz sirkárny v Českých Budějovicích a lipenská sirkárna

mohla dále vyrábět zápalky. A to i na strojích, které získala právě z Českých Budějovic. Některé z nich byl v provozu ještě v roce 2002.

V březnu 1939 schválilo ministerstvo vnitra fúzi SOLO Praha s akciovou společností Spolek pro chemickou a hutní výrobu v Praze. Takto vzniklý koncern si ponechal název Spolek pro chemickou a hutní výrobu v Praze, z počátku používal i kratší podobu názvu: Chemisol. Spadaly pod něj již jen 3 sirkárny, a sice v Sušici na Šumavě, Lipníku nad Bečvou a v Banské Bystrici, ale samozřejmě také řada jiných podniků zaměřených na chemickou, hutní a papírenskou výrobu. Po 2. světové válce byla na Spolek pro chemickou a hutní výrobu uvalena národní správa, jeho závody byly znárodněny, samozřejmě včetně lipenské sirkárny. V roce 1946 vznikl národní podnik se sídlem v Sušici, pod který spadala řada závodů, z nichž ale zápalky kromě mateřské továrny v Sušici vyráběl jen pobočný závod v Lipníku nad Bečvou. Úplný název nového podniku byl SOLO, závody na zápalky, národní podnik se sídlem v Sušici. V prosinci 1948 byl název změněn na SOLO, národní podnik, od 1. ledna 1950 pak na SOLO Sušice, národní podnik. Podnik byl začleněn do kompetence ústředního ředitelství Československých závodů dřevozpracujících v Praze.

Na krátkou chvíli se lipenská sirkárna osamostatnila, od 1. ledna 1950 vznikl národní podnik SOLO Lipník. O tom, že si vedl velice dobře, svědčí i fakt, že v roce 1957 získal čestné vyznamenání *Za vynikající práci*. Při další reorganizaci průmyslu však byla továrna od 1. dubna 1958 opět začleněna pod národní podnik SOLO Sušice jako jeho závod (od ledna 1959 jako závod č. 4). Právě tento národní podnik vlastnil lipenskou sirkárnu nejdéle. Na konci 80. let už ale bylo jasné, že technický stav strojového vybavení továrny je nevyhovující, stejně jako kvalita výrobků a efektivita práce, k tomu navíc klesala i poptávka po zápalkách. Proto se začalo uvažovat o uzavření lipenské továrny, případně o převedení na jiný provoz, v rámci jiného národního podniku (Tesla).

Situace byla vyřešena, i když jen na krátkou dobu, tím, že dne 1. května 1990 koupila továrnu na výboru zápalek akciová společnost Moragro Slušovice, která v rámci Lipníka vyvíjela i další aktivity (provozování pekárny v bývalých jeslích podniku a prodejny v podloubí poblíž náměstí). V roce 1992 nakonec Moragro výrobu zápalek zrušilo a poté byly krabičky v prostorách továrny již jen kompletovány, s využitím dovezených polských zápalek. S touto činností začalo Moragro, ale pokračovaly v ní i další firmy. Nejprve, od roku 1992, šlo o firmu Triton Přerov s. r. o., která byla v listopadu následujícího roku vymazána z obchodního rejstříku a zapsána pod novým názvem Czech Match s. r. o. Od roku 1994 působila v těchto prostorách i obchodní společnost M. P. K. Lipník nad Bečvou, ale zdá se, že obě firmy působily v továrně souběžně, M. P. K. jen v pronajatých prostorách. Roku 1998 prodala společnost Czech Match s. r. o. továrnu společnosti Euromatch s. r. o., která pokračovala v kompletování zápalek. Kvůli zastaralému strojovému vybavení, špatnému stavebnímu stavu budovy, narušené statice a neodpovídajícím hygienickým podmínkám byla sirkárna dne 15. října 2002 uzavřena a propuštěno zbývajících 76 zaměstnanců. V posledním roce existence dosáhla výroba zápalek výše 16 000 000 krabiček, které byly vyváženy mimo Českou republiku. Náklady na nutnou rekonstrukci byly odhadnuty ve výši do 20 000 000 korun. Proto byl objekt opuštěn a chátral, dne 9. prosince 2006 v areálu dokonce propukl požár. Hlavní tovární budova tak byla nakonec, kvůli havarijnímu stavu, zbourána. Demoliční práce probíhaly od února do dubna 2007.

TOVÁRNÍ VÝROBA

Výroba zápalek začala v Lipníku v listopadu 1909. Továrna byla vybavena moderními stroji, ale zpočátku byla její výrobní kapacita nízká, 10 originálních beden denně (tedy 100 000 krabiček).

Srovnáme-li tento výkon s menší sirkárnou ve Velkém Újezdě, která produkovala po modernizaci na přelomu roku 1908 a 1909 celkem 9 beden denně (tedy 90 000 krabiček), nebylo to skutečně mnoho. Proto byla potřeba výrobu rozšířit a nakoupit další stroje. Než se tak ale stalo, nechala správní rada kvůli velké poptávce po lipenských zápalkách nakoupit od konkurenčních podniků 80 originálních beden zápalek a po jejich přelepení je prodávala pod svou značkou. Již v polovině roku 1910 byl dokoupen nový stroj, tzv. kompletka, značky Voigt a další pomocné stroje od švédské firmy Ahrense. Tato investice dosáhla výše necelých 84 000 K, což s ohledem na dosavadní investice ve výši 260 000 K nebylo málo. Při zkoušce zmíněné kompletky v květnu 1910 došlo k jejímu požáru. Stroj byl i přesto záhy uveden do provozu. Kapacita továrny se tak zvýšila na 20 originálních beden denně (200 000 krabiček). Nutno podotknout, že nová továrna si vyráběla vlastní dřevěný drát, krabičky i dřevěné bedny na přepravu hotového zboží. Před zprovozněním sirkárny byl drát do pobočného závodu ve Velkém Újezdě nakupován z jiných továren a provozů. Lipenská továrna dodávala drát i krabičky i do dalších továren. Brzy po vstupu do společnosti Helios se prý jednalo o 10 sirkáren tohoto koncernu (1915).

Díky dobré obchodní strategii byl o zápalky nového podniku skutečně velký zájem. Za ten správní rada vděčila obchodním zástupcům v Jihlavě, Brně, Ostravě, Praze a Vídni, kteří byli na prodeji finančně zainteresováni a zajišťovali odbyt nejen v těchto městech, ale i v jejich širokém okolí. Jenže již v roce 1910 nastal v poptávce po zápalkách propad, který se během existence továrny projevil ještě mnohokrát. Navíc klesla kvalita vyráběných zápalek a továrna nedokázala trh zásobovat všemi požadovanými druhy zápalek (zprvu vyráběla jen jediný druh zápalek, velice brzy, již ve 2. polovině roku 1910 vyráběla 3 druhy zápalek). Tentokrát si ale vedení továrny s krizí dobře poradilo, kromě zajištění odbytu v Turecku a Řecku se podařilo sehnat i nové odběratele v rámci Rakousko-Uherska (Terst, Kraňsko, Dalmácie, Bosna a Hercegovina, Chorvatsko, Slovinsko). Aby byla navýšena výrobní kapacita, došlo k dalším investicím do strojového vybavení.

Během 1. světové války nastaly problémy se získáváním dřeva, některých dříve běžných surovin a chemikálií a s dopravou po železnici, která musela přednostně sloužit vojenským účelům. Například hned na počátku války byla omezena výroba na 2 dny v týdnu. Vyrobené zápalky pak byly přednostně dodávány armádě, takže potřeba běžných domácností nebyla plně pokryta.

Společnost Helios po převzetí sirkárny v roce 1913 nemusela zpočátku investovat do nákupu nového strojového vybavení. Větší investice proběhly až po skončení 1. světové války. Na začátku 20. let, kdy ještě přetrvával válkou způsobený nedostatek zápalek, tak kromě nové výstavby došlo k nákupu stroje Simplex, loupacího stroje, 9 krabičkových strojů, 3 etiketovacích strojů a 4 plnicích strojů. Výrobní kapacita továrny se tak opět zvýšila. Mnoho strojů a investic si však továrna zajišťovala sama. Ze závodní zámečnické dílny, která měla původně pouze zajišťovat dobrý stav

strojů, se totiž vyvinula rekonstrukční a konstruktérská dílna, která udržovala a vylepšovala tovární stroje a později i produkovala a konstruovala nové stroje (ty jednodušší a menší), které dodávala i do dalších podniků společnosti Helios (a později SOLO). Novinkou byl například lipenský jeřáb na vykládání klád z vagonů, který výrazně zrychloval práci. Jen 2 dělníci s ním dokázali během pracovní doby vyložit 15 vagonů dřeva, bez něj 4 dělníci vyložili za stejnou dobu 6 vagonů. Továrna ho dodala také do Sušice a Českých Budějovic. Postupně se podařilo vyvinout výkonné kráječky drátu, po kterých prakticky nezůstával odpad. Byla rovněž upravena pila na řezání špalků, skládačka drátu (ta byla dodána např. do Sušice, Opavy, Českých Budějovic). Zámečnická dílna rovněž ve vlastní režii postavila nové sušárny s transportéry a vytřepačku, výrazně zlepšila balicí a plnicí stroje a stroje na výrobu krabiček.

Lipenská sirkárna také několikrát získala stroje z jiných podniků společnosti (např. v roce 1921 z Postřelmovy) nebo ze zrušených provozů, např. po roce 1922 z Kunčic (okres Ústí nad Orlicí), po roce 1933 pak rovněž z Českých Budějovic (do Lipníka bylo přesunuto 20 plnicích strojů Roller, 7 okolkových strojů Durlach, 3 šuplátkové stroje Durlach, 1 sekačka drátu Roller a 1 dělička na krabičkovou blánu). Některé z nich byly v Lipníku využívány až do roku 2002.

Jak jsme se už zmínili, po 1. světové válce byl velký nedostatek zápalek, takže továrna mohla zvýšit svou produkci, ale již v roce 1921 je doloženo výrazné omezení výroby, které trvalo v podstatě až do poloviny 20. let. Část dělníků musela být propuštěna, opět byla omezována výroba a zkracována pracovní doba. Situace se zlepšila až díky získání exportních zakázek a zlepšení hospodářské situace republiky a okolních států.

Velice zajímavou informaci máme z kontroly továrny, provedené v květnu 1922 generálním ředitelem společnosti a jejím správním radou, kteří konstatovali, že lipenská továrna je z venku i uvnitř v úplném pořádku a v nejlepší čistotě. V polovině 20. let byly v továrně tyto stroje: 2 přímé pily, 3 loupáčky, 3 sekačky, 3 brousící stroje, 4 sušárny drátu, 3 hladící bubny, 4 čistící stroje, 1 srovnávačka drátu, 24 krabičkových strojů, 15 nálepkovacích strojů, 2 sušárny krabiček, 8 mlýnků na masu, 6 automatních strojů, 17 plnicích strojů, 3 natěrací stroje, 5 balicích strojů, 2 okružní pily, 1 pásová pila, 1 hoblovačka na dřevo, 1 frézka na dřevo, 2 soustruhy železa, 3 vrtačky na železo, 1 hoblovací stroj, parní stroj a kotel.

Během 1. poloviny 20. let se ukázalo, že kapacita původního parního stroje, pořízeného v roce 1909 od firmy Bromovský, Schulz a Sohr Strojírna v Hradci Králové, již nevyhovuje. Pro podnik byl zcela zásadní, protože pomocí transmisí poháněl většinu výrobních strojů. Proto bylo na jaře 1925 realizováno výběrové řízení na dodavatele nového parního stroje. Nakonec byl vybrán stroj od Škodových závodů v Plzni v ceně 160 000 Kč. Pracovníci Škodovky pak jezdili do Lipníka na pravidelné kontroly až do poloviny 40. let. Na začátku roku 1930 byl pořízen nový parní kotel, od Českomoravské Kolben Daněk v Praze.

V průběhu 2. poloviny 20. let proběhly menší změny ve vnitřním uspořádání továrny a rozmístění strojů. Z této doby jsme poměrně dobře informováni o spotřebě surovin. Například v roce 1926 továrna měsíčně spotřebovala 9 000 kg uhlí, 550 m³ dřeva, 12 100 kg různých druhů papíru na výrobu krabiček a jejich balení, 7 000 kg parafínu, 6 000 kg chlorečnanu draselného, 1 000 kg síry a stovky kilogramů dalších surovin (dvojjchroman draselný, antimon, suřík, zinková šed', kostík, burel, albit, klovatina atd.).

Z ledna 1933 pochází zpráva, že kvůli snížení odbytu zápalek, způsobenému hospodářskou krizí, výrazně klesl výkon továrny, dokonce na 24 hodin týdně. Dělníci, kteří nepatřili mezi desítky propuštěných v roce 1932, dostávali od firmy speciální příplatky, které částečně kompenzovaly snížení jejich příjmů. Zhruba od roku 1935 se hospodářská situace státu zlepšila a docházelo tak i ke zvýšení produkce továrny. Další omezení výroby nastalo v listopadu 1938, kdy zásoba pro

tuzemsko, zmenšené o odstoupené pohraničí, byla dostatečná. Proto byla snížena pracovní doba na 32 hodin.

Na jaře 1935 inicioval ředitel Kačírek úvahy o částečné změně výrobního plánu na výrobu střeliva. V Lipníku se v té době na tuto výrobu zařizovala Wawerkova továrna a Středomoravské kovodělné závody. Nakonec z těchto plánů, které nenašly podporu u vedení společnosti, sešlo. V listopadu 1938 oslovila firma Baťa lipenský závod kvůli dodávkám dřevěných pásek pro flokovací stroje. Roční výnos by byl asi 1 500 000 Kč. Zdá se, že k realizaci ale nakonec nedošlo.

Také 2. světová válka přinesla lipenské sirkárně mnohé problémy. Odbyt byl poměrně dobře zajištěn, ale komplikace nastávaly se sháněním a dopravou dřeva, surovin a chemikálií. Vedení továrny muselo navíc řešit zapojení podniku do protiletectvé obrany, značné byly i problémy s obstaráváním potravin a přidělových lístků pro závodní kantýnu, s přiděly pracovních oděvů, obuvi, mýdla a dokonce i duší pro kola zaměstnanců. Na počátku války došlo v areálu továrny k instalování dvoujazyčných nápisů, cedulí a tabulí.

Při této příležitosti bychom se měli zmínit o surovině nejdůležitější pro tovární výrobu. Dřevo, ze kterého vznikaly nejen zápalky, ale také jejich krabičky a bedny, bylo od počátku existence závodu zajišťováno nejen z blízkého okolí (během 1. republiky a 2. světové války dřevo dodával např. lipenský velkostatek, singularisté z Dolního Újezda, město Olomouc, olomoucké arcibiskupství, správa polesí Velká Bystřice, lesní úřad Veselíčko, lesnická škola v Hranicích, město Přerov), ale v podstatě z celé Moravy i vzdálenějších míst. Například osika byla v určitých obdobích 1. poloviny 20. století dovážena z Ruska nebo Polska, během 1. republiky i ze Slovenska. Podle stavu zásob dřeva z konce roku 1940 víme, že továrna používala na výrobu zápalek, krabiček a beden osiku, smrk, lípu, vrbu, topol a buk.

Během 2. poloviny 20. století bylo několikrát výrazně investováno do strojového vybavení lipenské sirkárny. Například v roce 1960 byla pořízena rovnačka, dělička tenké blány, vybudována sušárna dřívěk a instalován nový parní stroj. V roce 1963 byla provedena rekonstrukce výrobního zařízení instalováním nových strojů na zkrácený $\frac{3}{4}$ formát. Zápalky byly zkráceny o 5 mm, což vedlo k roční úspoře 1 200 kmenů. V letech 1964 a 1965 byla do provozu uvedena automatická linka Hering na výrobu krabiček s lepenkovým dýnkem (dnem), zbytek zásuvky (šuplátka) i celý okolek zůstal dřevěný. Již v roce 1955 probíhaly v Lipníku zkoušky s kartonovými (lepenkovými) obaly, které měly nahradit dřevěnou kartonáž. V polovině roku 1971 byla do provozu uvedena nová linka Hering na výrobu domácnostních zápalek. Během 70. let 20. století přešla lipenská sirkárna na výrobu celých krabiček z kartonu (lepenky), v případě domácnostních zápalek se tak stalo v roce 1977, tedy později než u kuřáckých zápalek. V roce 1977 byla také instalována nová linka na výrobu zápalkových dřívěk. V roce 1986 byla v lipenské sirkárně instalována linka Hering 317 s potiskovací linkou na výrobu zápalek formátu 4/4, která pracovala s potištěnými lepenkovými přířezy. V průběhu 80. let tvořily domácnostní zápalky většinu vyráběného zboží, objem výroby kuřáckých zápalek se pohyboval kolem třetiny celkového množství.

Právě v tomto období došlo k rozšíření výrobního plánu podniku. Ve 2. polovině 60. let zahájilo lipenské SOLO výrobu kontrolních třídiček zrna pro zjišťování jakosti zrna prosíváním přes kalibrovaná síta. Tyto třídičky byly doposud dováženy ze zahraničí. Jejich váha byla 35 kg a SOLO je dodávalo bez sít a elektromotoru, za velkoobchodní cenu 1 810 Kčs. V roce 1967 byla uzavřena smlouva s Ústřední správou zemědělských výrobků na dodávání těchto třídiček československým zemědělským podnikům.

V roce 1988 se dokonce kvůli výrobním a odbytovým problémům začalo uvažovat o úplné změně výroby v továrně a jejímu převedení pod jiný národní podnik (Tesla). Již 2 roky (1992) po

prodání podniku firmě Moragro došlo v Lipníku k zastavení výroby zápalek, až do roku 2002 pak byly pouze plněny krabičky polskými zápalkami.² Z roku 2002 víme, že veškerá produkce továrny byla vyvážena do zahraničí, na trhy v rámci EU.

Výroba lipenské sirkárny

Rok	Kapacita	Vyrobeno
1909	100 000 krabiček denně	---
1910	200 000 krabiček denně	cca 160 000 krabiček/den
1911/1912	200 000 krabiček denně	47 071 000 krabiček/rok
1916	---	cca 450 000 krabiček/den
červenec 1918	---	3 200 000 krabiček/měsíc
1926	600 000 krabiček denně	---
1936	---	154 830 000 krabiček/rok
1939	---	192 600 000 krabiček/rok
1961	---	313 085 000 krabiček/rok
1971	---	281 320 000 krabiček/rok
1981	---	274 965 000 krabiček/rok
1989	---	178 280 000 krabiček/rok
kolem 2000	---	16 000 000 krabiček/rok

Vedení továrny

Pro úřední účely byl jako technický zástupce nově budované lipenské továrny uveden v roce 1909 obchodník ze Strážnice Karel Hubík. Zdá se ovšem, že funkci vedoucího lipenské továrny ani její pobočky nikdy nevykonával. Prvním vedoucím sirkárny, respektive odborným sirkařem pobočky ve Velkém Újezdě, tak byl Hynek Hausner, její původní majitel. Jeho měsíční plat činil 100 K. Továrnu ale příliš neřídil, nedokázal ani zvýšit kvalitu výrobků. Proto byl nahrazen Ferdinandem Hejlíkem, zkušeným sirkařem z jedné maďarské továrny. Ani on ve Velkém Újezdě dlouho nepobyl, pouhé 3 měsíce. Byl totiž přijat pro Lipník, ale továrna dosud nestála, proto se vrátil do Maďarska. Za úplatu alespoň zaučil účetního újezdské sirkárny Ferdinanda Obadálka, který se stal novým odborným sirkařem společnosti. Dělat současně účetního a technického vedoucího ale dost dobře nešlo, proto byl ještě v průběhu roku 1909 přijat, s platem 160 K měsíčně, Ferdinand Barkowski, který dříve působil v sirkárně v Českých Budějovicích. Byl u zařizování sirkárny a zahájení jejího provozu. Pod jeho vedením se ale lipenské továrně také příliš nedařilo. Kvalita zápalek byla nízká, docházelo k prostojům ve výrobě, problémům s dodávkami dřeva a nevhodnému nakládání se surovinami. Zákazníci často vraceli zboží zpět do továrny. O jeho „kvalitách“ svědčí i fakt, že byl podezříván z toho, že byl placen konkurencí, aby nové sirkárně způsobil co největší škodu.

Proto byl jako další sirkařský odborník, který měl hlavně pečovat o stroje, přijat dne 1. srpna 1910 Josef Kačírek z Hořovic, 19letý strojní zámečník a bývalý pracovník tamní sirkárny. Díky jeho péči se dařilo zlepšovat strojní zařízení, lépe hospodařit se dřevem, zdokonalovat výrobní postupy a rozšířit sortiment. Proto byl nakonec Barkowski propuštěn a novým technickým vedoucím sirkárny se stal dne 9. května 1912 právě Kačírek. Dne 26. června 1913 byl jmenován správcem sirkárny. Po roce 1922 byl tento post přejmenován na ředitele. V roce 1915 dosahoval

² Např. JINDRA, Jaromír. *Filumenistická encyklopedie 1–14*. České Budějovice: Klub filumenistů České Budějovice, 2014, s. 220; podle sdělení některých bývalých pracovníků však byly zápalky v Lipníku vyráběny až do zavření továrny.

jeho měsíční plat výše 400 K, v roce 1922, se zpětnou platností od 1. ledna 1921, mu byla k platu přiznána tantiéma ve výši 0,25 % z ročního zisku společnosti (s minimální výší 10 000 Kč). V lipenské sirkárně působil jako vedoucí pracovník (ředitel) nejdéle, do roku 1945. Poté ho nahradil Vladimír Zdráhala, dosavadní dlouholetý úředník továrny. Ten byl v roce 1948 vystřídán Františkem Ulmanem, dosavadním vedoucím závodní administrativy. Ředitelem byl i v době samostatnosti SOLO Lipník. Po opětovém sloučení s n. p. SOLO Sušice se stal vedoucím lipenského závodu. V roce 1960 byl novým vedoucím, kvůli dosavadním výrobním a hospodářským problémům podniku, jmenován Miroslav Smíšek, předseda místní TJ Spartak a poslanec ONV v Přerově. Na konci 70. let proběhla v rámci celého národního podniku reorganizace řídicí struktury a vedoucí jednotlivých závodů byli opět přejmenováni na ředitele. Miroslav Smíšek, který působil v lipenské sirkárně od roku 1948, náhle zemřel, těsně před odchodem do důchodu, dne 28. října 1980. Jeho nástupcem se stal Ing. Karel Hanzal, který tuto funkci zastával do 30. června 1987. Od července pak byl novým ředitelem jmenován RSDr. Tibor Lakatoš. Ve funkci zůstal až do roku 1990, kdy lipenský podnik odkoupila společnost Moragro. Jednatelkou a ředitelkou se stala Jitka Mádrová, dcera již zmíněného Miroslava Smíška. V polovině 90. let ji ve funkci ředitele vystřídal Josef Spurný, kterého krátce před uzavřením provozu patrně nahradil Ing. Květoslav Puchinger.³

Muž s brýlemi, stojící uprostřed, je ředitel sirkárny František Ulman

Miroslav Smíšek

Ing. Karel Hanzal

³ Informace o ředitelích po roce 1995 poskytl Ing. František Krejčí z České Lípy.

STAVEBNÍ VÝVOJ TOVÁRNY

Nově postavená lipenská továrna se v listopadu 1909 skládala z budovy se 3 částmi (loupárna, krabičkové oddělení, plnicí sál), jednotlivé dílny byly zpočátku odděleny příčkami, ty ale byly záhy odstraněny. Součástí továrny byla také kotelna a strojovna, kde byl vyráběn elektrický proud. V loupárně se nacházely tyto stroje: pila na řezání špalků, odkůrovací stroj, loupačka na drát, 2 loupačky na krabičky, sekačka drátu (dokázala vyrobit 8 000 000 – 12 000 000 dřivek denně), dělička blány, 2 sušárny drátu, hladící buben, čistička na třídění drátu, skládačka drátu. Krabičkové oddělení disponovalo těmito stroji: 4 okolkové stroje, 7 šuplátkových strojů, 2 sušárny na krabičky, 6 strojů na zasouvání krabiček a lepení nálepek, 6 nakládaček, máčecí stroj na parafinování hlaviček, automat (kompletka), 2 vytřepačky. V plnicím sále bychom našli: 4 plnicí stroje, natírací stroj a 2 balící stroje.

Areál lipenské sirkárny se postupně rozšiřoval, stejně jako hlavní tovární budova, přibývaly nové stavby a budovy, od 20. let i mimo vlastní areál. Podle popisu továrny z roku 1916 se dozvídáme, že leží západním směrem od města, v bezprostřední blízkosti trati Vídeň–Krakov. Na stěně hlavní tovární budovy směrem k městu byl nápis Akciová společnost pro zápalkové zboží Helios. Areál továrny byl oplocen, na jihu a severu byl přerušen dvěma železnými branami. Hlavní tovární budova se skládala ze suterénu (vrátnice, písárna c. k. finanční stráž, stolárna, bednárna a různá skladiště), z přízemí (strojovna, záchody, kotelna, šatna mužů, šatna žen, laboratoř s příručním skladištěm chemikálií, nakládná, pila, loupárna, krabičkové oddělení, sušárny krabiček, automatní sál, místnost pro ukládání krabiček, parafinování dřivek, sušárna, vytřepání dřivek, balení a natírání, místnost pro balíky, malé sklady, zámečnická dílna, akumulátorová místnost) a 1. poschodí (v severním traktu továrny, 2 kanceláře a byt správce složený ze 3 místností). Samostatně pak stály 3 budovy (západně od hlavní budovy sklady dřeva, severně od tovární budovy menší dřevěná budova skladu chemikálií, na poli u trati, až za plotem, pak skladiště hotového zboží a potravin a surovin, z roku 1914).

Od počátku existence továrny měl zajištěný byt pouze správce továrny (přímo v tovární budově). Pro vybrané pracovníky si továrna pronajímala prostory v soukromých domech. Například v roce 1918 byla uzavřena nájemní smlouva s majitelkou domu čp. 284 v Hrnčířské ulici o pronájmu stáje, chodby, 2 malých bytů a celé půdy. Určeny byly pro tovární zřízence nebo kvalifikované dělníky. Během 1. světové války byly od jednotlivců pronajímány stáje pro ustájení tažných koní a v jednom ze statků v Čechově ulici byly ubytovány v jedné světnici přespolní dělnice a v jednom bytě (složený z kuchyně, velké světnice a předsíně) váleční zajatci, kteří pracovali v továrně.

Po 1. světové válce byl na trhu výrazný nedostatek zápalek. Situace se ale brzy změnila a nastal problém s jejich odbytem. I přes omezování výroby se sirkárně hromadily zásoby. Protože skladové kapacity nestačily, pronajalo vedení továrny na uložení polotovarů (dřevěné bedny na zápalky, dřevěný drát, krabičky) 2 dřevěné vojenské baráky v místě dnešních kasáren (od července 1921 do června 1923), stodolu v Čechově ulici (do roku 1924) a pivovarskou ledovnu (do roku 1923). Ve hře byly i vojenské baráky v bývalém cukrovaru, budova bývalé německé reálky nebo budova českých obecných škol na Novosadech.

V 1. polovině 20. let měl podle plánů investic nastat v továrně doslova stavební boom. Kvůli odbytové krizi sice nebyly všechny plány realizovány, ale i tak byla výstavba podniku poměrně rozsáhlá. Na počátku 20. let byla zřízena nová betonová nádrž na vodu (pro hasební účely) a nádrž na vaření dřeva. V roce 1921 byla provedena menší přístavba hlavní tovární budovy (pro účelnější umístění některých strojů), vybudováno skladiště (samostatná budova) a jednopatrová

administrativní budova se 3 kanceláři, čtyřpokojovým bytem ředitele, inspekčním pokojem, 2 menšími byty a registraturou (čp. 544, stejně jako celá továrna). V roce 1922 byla postavena autogaráž (pro umístění auta pražského chemického oddělení celé společnosti), o rok později byl v tovární budově vybudován byt pro dělníky. V roce 1924 bylo přestavěno původní hydrantové zařízení zásobené vodou z nové vodárenské věže (z počátku 20. let) a původní budova pily nahrazena novou. Také došlo na vybudování nových záchodů pro dělníky, v samostatné oddělené budově, a postavení nové sušárny drátu. V roce 1925 byl postaven nový dům s 11 byty pro dělníky a zřízence (čp. 730). Autorem návrhu této stavby byl vídeňský architekt Rudolf Kaindl, který spolupracoval s vídeňským SOLO. Víme, že v roce 1929 byly v přízemí 4 byty, v 1. patře 3 byty a ve 2. patře 4 byty. Celkem 9 z nich se skládalo z pokoje, kuchyně a spíže, 2 byty ze 2 pokojů, kuchyně a spíže. Bydleli tam jak úředníci, tak kvalifikovaní dělníci (strojníci) a jen v omezeném množství dělníci.

V roce 1926 byla přestavbou původní stodoly vybudována nová hospodářská budova s dělnickou jídelnou a bytem pro kočího (čp. 731). Zkolaudována byla až 8. února, ale již 22. ledna se konalo slavnostní předání jídelny dělníkům. Stalo se tak za účasti starosty města Václava Vítka a ředitele továrny Josefa Kačírka. Dělníci dostali večeři, rum a pivo, dokonce si mohli zatancovat.

V roce 1928 byla postavena stavitelem Janem Kolářem nová vrátnice. V roce 1929 byl vybudován přímo v Čechově ulici dům pro úředníky (čp. 788), kteří se tak mohli vystěhovat z původního domu pro dělníky. V novém domě se nacházelo celkem 7 bytů. Dům postavil hranický stavitel Ing. Alois Jambor, podle návrhu již zmíněného vídeňského architekta Kaindla. Následně byly u domu zřízeny dřevěné chlívký pro chov drůbeže. Během roku 1929 bylo postaveno také skladiště chlorečnanu.

V roce 1930 bylo v areálu lipenské továrny vybudováno tenisové hřiště. Ve stejném roce se uvažovalo o vybudování další betonové nádrže na vodu pro hašení požárů, ale nakonec nebyla zřízena (rybníček a stávající betonová nádrž dostačovaly). V roce 1932 byl podnik napojen na městský vodovod, do té doby byl zásobován vodou ze studny a čerpací stanice v Čechově ulici (voda z ní ale byla tvrdá, takže musela být změkčována). V roce 1935 byl postaven skleník (podnik zaměstnával i zahradníka, který pečoval také o okrasnou zahradu poblíž administrativní budovy), v roce 1936 železobetonové bunkry na uhlí. V letech 1936–1937 pak byl zbudován chodník z Čechovy ulice do továrny. Stavební ruch neustal ani během 2. světové války, ale z různých důvodů nedosahoval větších rozměrů. Mnoho stavebních úprav si továrna dělala ve vlastní režii, s pomocí vlastních zaměstnanců.

Další stavební rozmach nastal až po 2. světové válce. Během dvouletky, tedy v letech 1947–1948, byla k hlavní tovární budově přistavěna nová závodní jídelna s kuchyní. Například v roce 1984 využívalo jejích služeb 68 % zaměstnanců továrny, zajišťovala stravování i pro bývalé dělníky (důchodce). V letech 1947–1949 bylo na konci města (za hospodářskou školou) postaveno celkem 6 patrových dvojdomů s 12 byty pro zaměstnance podniku. Autorem projektu byl hranický stavitel architekt Josef Číhal, stavbu prováděly Československé stavební závody, národní podnik v Přerově. Stavební náklady dosáhly výše téměř 8 650 000 Kčs. Ve 2. polovině 50. let bylo vybudováno v romantickém údolí říčky Kněhyně na Prostřední Bečvě v Beskydech rekreační středisko pro pracovníky závodu. V 70. letech se skládalo z 5 chatků o 28 lůžkách. V 50. letech byla také zřízena tehdy moderní prádelna pro zaměstnance podniku.

V roce 1964 byly nákladem SOLO Lipník vybudovány v budově původní jídelny jesle (jejich rekonstrukce proběhla v roce 1987). V roce 1968 byl dokončen sklad chlorečnanu, o rok později byla v areálu podniku instalována prefabrikovaná chata pro ubytování hostů, případně pracovníků, kteří do Lipníka jezdili na služební cesty. V letech 1968–1970 byl zbudován nový sklad

materiálu. Roku 1971 postavil podnik SOLO v Lipníku další dům, tentokrát s 15 bytovými jednotkami. Na počátku 70. let došlo k vybudování nové mazutové kotelny (v roce 1972 byl uveden do provozu jeden kotel, druhý o rok později, dodavatelem byla ČKD Tatra Kolín). Lipenský podnik SOLO dodával dálkově teplo ze své kotelny i pro sídliště v Bratrské ulici, postavené ve 2. polovině 60. let. V 1. polovině 70. let byla v areálu podniku vystavěna nová čistička odpadních vod a odstraněn havarijní stav kanalizace, do provozu byla uvedena v polovině roku 1974. Na konci roku 1974 byl dokončen sklad hořlavin. V roce 1976 měl podnik v Lipníku přes 70 bytů, další přibýly na počátku 80. let v Tyršově ulici (v roce 1984 to bylo celkem 88 bytů). Stavební úpravy podniku probíhaly také po požáru v roce 1986. Záhy po převzetí sirkárny společností Moragro byly zrušené jesle přestavěny na pekárnu. Kvůli havarijnímu stavu budovy a špatným hygienickým podmínkám pak byl provoz uzavřen v roce 2002. K plánované rekonstrukci však nedošlo a hlavní tovární budova byla na jaře 2007 zdemolována.

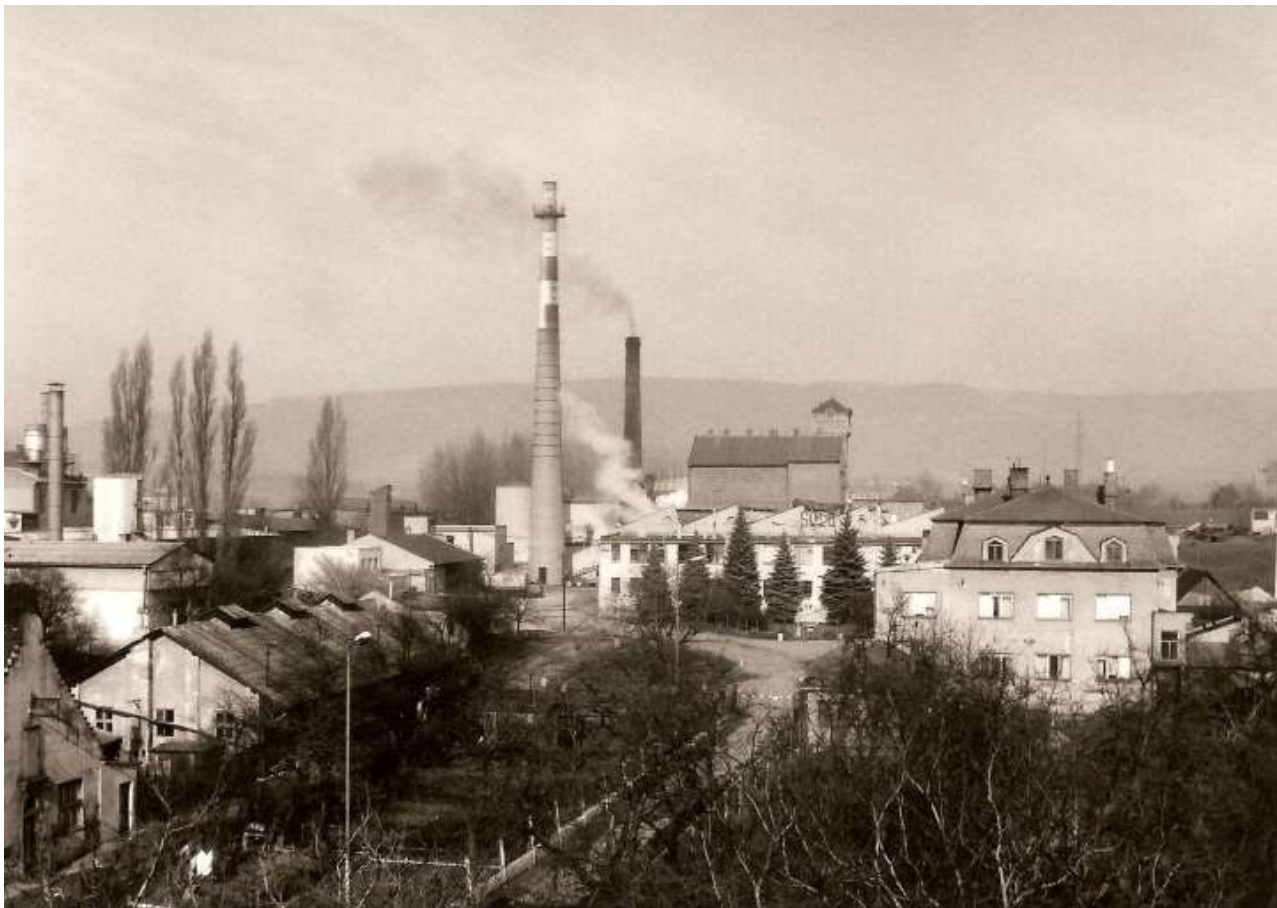

SOLO domky v Tyršově ulici

Úzkorozchodná a vlečná dráha

V roce 1910 byla uzavřena smlouva mezi ředitelstvem Severní dráhy ve Vídni a Kupeckou akciovou sirkárnou, podle které povolila Severní dráha, aby byla zřízena a používána úzkorozchodná sklonová dráha o rozchodu 80 cm, jež by vedla ze staničního místa lipnické stanice v km 199,1 k sirkárně firmy. Dráha měla být užívána k přepravě zboží. Součástí povolení bylo i zřízení nákladíště na železničním pozemku. Doprava měla být realizována jen dělníky nebo tažnými zvířaty. Sirkárna si také pronajala pozemek v lipnické stanici o výměře 1 300 m² pro skladování dřeva. Projekt byl realizován, ale zdá se, že rozchod dráhy byl nakonec menší než 60 cm. Později, v roce 1919, byl továrně pronajat i další pozemek na skladování dříví o výměře 1 690 m². Po 2. světové válce byl vypracován projekt nové vlečné dráhy (tzv. vlečky), která měla nahradit dosavadní malodrážku. Autorem tohoto projektu z listopadu 1947 byl Ing. Rudolf Zatloukal z Olomouce. Vlečka byla vybudována na počátku 50. let.

Pohled na továrnu v 70. letech 20. století

TOVÁRNA, LIDÉ A JINÉ KATASTROFY

Vztahy se zaměstnanci

Lipenská sirkárna byla druhou největší továrnou ve městě. Větší byly jen průmyslové závody Františka Wawerky, později závod národního podniku TOS Kuřim (během 1. světové války měly 200 zaměstnanců, za 1. republiky pak jejich počet vzrostl na 800 osob). Většinu zaměstnanců lipenské sirkárny tvořily ženy, které zejména obsluhovaly stroje vyrábějící krabičky a zápalky. Muži byli zaměstnání především při práci se dřevem, výrobě zápalkového a krabičkového drátu, v zámečnické dílně, ve skladech, při přepravě surovin a zboží. Většinu zaměstnanců tvořili, alespoň v 1. polovině 20. století, nekvalifikovaní dělníci, výše stáli kvalifikovaní dělníci (např. strojníci, zámečníci) a zřízení (pověření řízením dělnických kolektivů, péčí o stroje, mistři atd.). Na samém vrcholu pak byli úředníci, včetně ředitele, kteří nejenže řešili vlastní administrativu, ale měli na starosti celý chod továrny a komunikaci s ústředím a ostatními sirkárnami společnosti, zajišťování dřeva, surovin, dozor nad expedicí zápalek a mnoho dalších důležitých úkolů. Zejména úředníci, zřízení a kvalifikovaní dělníci byli často přeloženi do Lipníka z jiných sirkáren společnosti, případně putovali z Lipníka do jiných sirkáren. Proto bylo nutné, aby továrna zajistila pro své úředníky, zřízence a vybrané dělníky bydlení ve městě. Většina dělníků ale pocházela z Lipníka nebo blízkého okolí (Záhoří, např. Skoky, Dolní Újezd, Trnávka, Týn nad Bečvou, Lhota).

V polovině 20. let byla továrna rozdělena na tato oddělení o průměrném počtu zaměstnanců: strojovna a kotelna (2), pila (6), loupárna (31), krabičkové oddělení (62), laboratoř (2), automatní sál (18), plnicí sál (36), balárna (13), stolárna (10), zámečnická dílna (20), dvůr a jiné (19). Průměrně v ní tedy pracovalo 219 dělníků. Na konci června 1926 činila částka vyplacená na týdenních mzdách dělníkům 15 595,93 Kč. Průměrná týdenní mzda dělníků činila v roce 1939

částku 230 K. Jen pro srovnání: průměrná mzda dělníků v celém n. p. SOLO Sušice dosáhla v roce 1966 výše 1 349 Kčs, o čtyři roky později to bylo již 1 693 Kčs.

V lipenské sirkárně bylo běžné zaměstnávat některé dělníky jen na krátkou dobu, podle potřeby výroby, poměrně častá byla mezi dělníky fluktuace. Například v březnu 1935 zaměstnávala továrna 150 dělníků, jen 46 z nich pracovalo v továrně déle než 10 let. Většinu tvořili mladí lidé ve věku do 30 let, starších lidí zde pracovalo málo (ve věku nad 50 let to bylo jen 7 osob).

Vedení továrny a ústředí společnosti se poměrně dobře staralo o své zaměstnance. V rámci 10. výročí vzniku ČSR byl úředníkům továrny vyplacen jako jubilejní dar navíc měsíční plat, dělníkům pak týdenní mzda. V roce 1929 byly pořízeny stojany na kola pro dojíždějící zaměstnance, kterých bylo kolem 40. Když si v roce 1933 řada zaměstnanců stěžovala na průvan v továrně (způsobený hlavně ventilátory u sušáren), byla učiněna různá opatření, která průvan výrazně omezila. Během obou světových válek a v době hospodářské krize a omezení výroby byly zaměstnancům vypláceny různé drahotní příplatky, ošacovací příplatky (tyto výhradně jen úředníkům), v příznivějších dobách pak různé odměny. Například v období 1. republiky dostávali úředníci, zřízenci a kvalifikovaní dělníci během prosince speciální příplatek k platu, tzv. novoročné. V případě ředitele se v roce 1935 jednalo o 6 150 Kč (roku 1922 to bylo 4 000 Kč), mezi něj a 7 úředníků tak bylo rozděleno 20 060 Kč. Dělníci dostávali speciální vánoční výpomoc méně často, např. v roce 1938, kdy jim byla přidělena i mimořádná podzimní výpomoc ve výši od 85 do 250 Kč.

Závodní prádelna vznikla v 50. letech

V roce 1927 byla zprovozněna dělnická jídelna s kantýnou, kde se mohli pracovníci najíst a odpočinout si. Během 2. světové války byla v podniku chována pro lepší zásobování kantýny mlékem a masem hospodářská zvířata (kozy a králíci, po 2. světové válce to byla i prasata). Na konci 40. let byla k tovární budově přistavěna nová jídelna s kuchyní, později (v 50. letech) byla zřízena závodní prádelna a nové rekreační středisko pro zaměstnance, které si sami vybudovali na Kněhyni v Beskydech, v 60. letech pak i jesle (v plánu bylo i vybudování mateřské školy) a po určitou dobu byla v sirkárně rovněž ordinace závodního lékaře. V roce 1983 byla zřízena ordinace

zubního lékaře. V této době (od 1. poloviny 50. let) byla při závodu také kuželna. Od roku 1982 byl pořádán kuželkářský turnaj pro zaměstnance *O putovní pohár ředitele závodu*.

Vedení továrny však muselo vůči zaměstnancům občas uplatňovat i přísný postup. Poměrně časté byly krádeže zápalek v krabičkách přímo z výroby. V roce 1932 tak byl za tento přečin propuštěn jeden z dělníků. Nešlo ani tak o způsobenou finanční škodu, ale spíše o dobrou pověst závodu. Dělník totiž odcizil více nezdaněných zápalek a prodával je. Hned z roku 1933 jsme informováni o speciálních opatřeních proti krádežím krabiček. Mimo zabezpečení volných krabiček a omezení přístupu dělníků do těchto prostor probíhaly kontroly u brány a navíc pak i speciální namátkové kontroly dvakrát až třikrát týdně. Během 2. světové války máme doloženo udělování pokut dělníkům za opakované pozdní příchody do práce. Pokuta byla ve výši 10 K.

Počet zaměstnanců lipenské sirkárny

Rok	Zaměstnanců	Dělníků	Úředníků
kolem 1910	150	---	---
září 1920	---	191	---
1924	219	211	8
1926	190 (max. kapacita 257)	183 (109 žen)	7
leden 1932	---	190	---
prosinec 1932	---	138	---
1933	151	143	8
1935	158	150	8
1939	---	189 (z toho 128 žen)	---
1946	290	---	---
1949	420	---	---
1959	337	---	---
1965	325	---	---
1975	247	---	---
1979	190	---	---
1985	188		
1989	175	---	---
2002	76	---	---

Ocenění závodu

Zejména v době socialismu byl lipenský závod několikrát oceněn, pracovníci se zapojovali do podnikových i celostátních soutěží. Například v roce 1956 se zdejší sirkárna umístila na 1. místě v soutěži o snížení úrazovosti, získala rudý prapor a peněžitou odměnu od ministerstva lesů a dřevozpracujícího průmyslu a vyznamenání III. stupně za výsledky plnění plánu. O rok později pak obdržela vyznamenání II. i III. stupně za výsledky práce, obdržela vyznamenání prezidenta republiky za vynikající práci celého kolektivu, čestné uznání a standardu ministerstva dopravy za umístění na 1. místě v celostátní soutěži o nejlepší obsluhu továrních vleček. V roce 1985 převzali pracující závodu SOLO Lipník n. B. ocenění za umístění na 1. místě ve vnitropodnikové soutěži *O nejlepší výrobní závod* a za umístění na 1. místě ve vnitropodnikové soutěži *o Závod nejlepší kvality*.

Vztahy s městem a okolím

Sirkárna byla pro město Lipník důležitým partnerem. Zaměstnávala mnoho osob z města i blízkého okolí, přispívala na různé sbírky (například v roce 1938 na Obranu státu a Národní pomoc, v roce 1945 na Benešův fond na obnovu republiky), platila pozemkovou daň, pronajímala své zemědělské pozemky místním obyvatelům a svým dělníkům (zejména do poloviny 20. let 20. století), odebírala potraviny a suroviny od místních dodavatelů, najímala si místní stavitele a řemeslníky pro realizaci různých stavebních prací a úprav. Po roce 1945 se pak zaměstnanci továrny ještě více zapojovali do dění ve městě, kterému podnik budováním nových bytů pomáhal řešit tíživou bytovou situaci. Odpracovali tisíce hodin na budování a zkrášlování města a také v zemědělství v okolí města. Pracovníci se zapojovali do Akcí Z, v 50. letech se podíleli na vybudování Stadionu Míru, v polovině 70. let pracovali na výstavbě MŠ Na Zelince, jejíž provoz podnik podporoval placením hlavní kuchařky. Dělníci SOLO Lipník rovněž pomáhali s opravou školní budovy na Komenského sadech na počátku 80. let.

Během 1. republiky odmítal ředitel Kačírek pořádat společenský večer pro dělníky po vzoru továrníka Wawerky. Situace se změnila po roce 1945. Například v březnu 1952 uspořádal závodní klub ROH n. p. SOLO v sále na Nadsklepi v 19.30 hodin kulturní večer sirkařů s hudbou a tancem. V roce 1962 byl závodní klub ROH sloučen s ostatními závodními kluby místní národních podniků do Sdruženého závodního klubu ROH n. p. TOS, který se podílel na pořádání mnoha akcí.

Máme doloženo, že v lipenské sirkárně probíhaly v 1. polovině 20. století exkurze. Nebylo jich ale mnoho, protože narušovaly výrobu a zvyšovaly bezpečnostní riziko. Exkurze byly správní radou společnosti v roce 1923 zakázány, ale existovaly výjimky, které schvalovala právě správní rada, zejména na doporučení ředitelství továrny. Povolovány tak většinou byly jen vybraným odborným školám a spolkům či institucím, se kterými chtěla společnost udržovat dobré vztahy. Z dopisu ředitele Kačírka z roku 1929 vyplývá, že jednou byla lesnické škole v Hranicích exkurze zakázána, na což její ředitel reagoval zákazem prodeje dřeva ze školního revíru do lipenské sirkárny. Proto byly další exkurze této škole povolovány. Zdá se, že po roce 1945 byly exkurze v podniku poměrně běžné, zejména pro místní školy.

1. máj v Lipníku v roce 1954

Omezování výroby

Výroba lipenské sirkárny nebyla omezována jen v případě hospodářských krizí a špatného odbytu zápalek, ale někdy za to také mohlo počasí. Například v zimě 1923 a v únoru 1932 panovaly v továrně kvůli velkým mrazům a vichru špatné podmínky. I kvůli částečně skleněné střeše nebylo možné prostory vytopit na více než 10 °C. Proto denní produkce významně poklesla. Mrazy řádily i v únoru 1929, kdy omrzla při cestě do práce řada dělnic (hlavně ze Skoků) a nemohla v tento ani následující den pracovat. Problémy tehdy mrazy způsobily i na železnici, která musela zastavit dopravu. Proto došlo k omezení výroby, vyrobené zboží by totiž nebylo možné expedovat a kvůli plným skladům ani uskladnit. O dalších důsledcích mrazů jsme informováni až z počátku roku 1985, kdy kvůli nim docházelo k častým výpadkům elektřiny a omezování jejích dodávek, takže opět došlo k významnému neplnění plánu. Situace byla vyřešena zavedením 4 mimořádných sobotních směn.

V lednu 1924 byla omezena výroba kvůli epidemii chřipky, která řádila mezi pracovníci. Poměrně častá byla i absence pracovníků ze Záhoří kvůli rozvodněné Bečvě. Kvůli tomu se nemohlo dostavit do práce dne 4. srpna 1925 mnoho pracovníků, podobné případy jsou doložené i z října 1931 a února 1935.

Pracovní úrazy

Při práci se stroji a ostrými a těžkými předměty se pochopitelně pracovníci továrny nevyhnuli různým úrazům. Továrna byla pojištěná nejen proti požáru a dalším škodám, ale také pro případ úrazů zaměstnanců. A o ty nebyla nouze. Ze statistiky pro úrazovou pojišťovnu vyplývá, že v letech 1922–1924 došlo v továrně k 32 úrazům (v roce 1923 to bylo 9 úrazů), naprostá většina z nich byla bez následků a s poměrně krátkou dobou absence. Jednalo se zejména o lehká zranění (zhmožděny, tržné rány, popáleniny, uříznuté konečky prstů, poranění oka, zlomeniny). Podle zprávy ze srpna 1928 víme, že v roce 1925 klesl počet úrazů na 7, v roce 1926 na 5, v roce 1927 ale stoupl na 9, z nichž jeden byl smrtelný. Ve srovnání se sušickou sirkárnou byla v Lipníku v té době úrazovost vyšší o 100 %, ačkoli sušická továrna zaměstnávala více dělníků. Jednalo se o úrazy z 90 % zaviněné pracovníky, nejčastěji z nedbalosti. Zmíněný smrtelný úraz se stal dne 4. dubna 1927. Při vykládání klád z vagonů se při dešti jedna z nich smekla a udeřila jednoho z dělníků do hlavy. Na místě byl mrtev. Pohřeb byl vystrojen na náklady továrny. Při šetření se neprokázala vina vedení závodu, které dobrovolně vyplatilo rodičům dělníka příspěvek ve výši 1 000 Kč. Další smrtelný úraz se v továrně stal v sobotu 27. února 1932. Při ručním vykládání dřeva z vagonů došlo k přitlačení dělníka kládou k rampě. Dělník byl převezen do nemocnice, kde v noci náhle zemřel.

Některé noviny zveřejnily dne 16. listopadu 1933 zprávu s názvem Živoucí pochodeň. Jedna z dělnic byla podle ní těžce popálena a byla hospitalizována. Ústředí požadovalo vysvětlení. Ředitel Kačírek uvedl všechno na pravou míru: jednalo se jen o ožehnutí při manipulaci se zápalkami a natěracím strojem, při kterém byla dělnice lehce popálena na pravé ruce, bez nutnosti hospitalizace. Na počátku února 1934 se pak vznítily zápalky dělnici při překlápění, odhodila je na vedlejší dělnici, které byl popálen obličej, krk a ruce.

Na začátku roku 1941 došlo k úrazu jednoho z pracovníků, který byl způsoben nedbalostí dělníka obsluhujícího jeřáb. Ten byl za to podmíněně odsouzen. Z podzimu 1941 jsme informováni, že jedna z dělnic se při obsluze impregnační kádě pokusila opravit její ucpání a spadla do roztoku, čímž si opařila obě nohy až do poloviny lýtek. Z toho důvodu byla hospitalizována a případ dokonce vyšetřovali četníci.

Zdá se, že situace nebyla výrazně lepší ani po roce 1945. Např. v roce 1961 byla snížena úrazovost, došlo jen k 11 úrazům ve srovnání s 21 v loňském roce. V roce 1970 to však už bylo

14 úrazů. Bohužel také z této doby jsme zpraveni o smrtelném úrazu. Dne 28. ledna 1961 došlo v lipenské sirkárně k smrtelnému úrazu jednoho dělníka na skládce kulatiny. Zabil ho kmen uvolněný při nakládce.

Ošetření pracovního úrazu v závodní ošetrovně

Požáry

Sirkárny byly obecně prostředím velmi náchylným k požárům. Požáry v nich bývaly časté, proto na ně byli zaměstnanci poměrně dobře připraveni. Už v roce 1910 vzplanul v lipenské sirkárně zkoušený nově instalovaný stroj, což ale nezpůsobilo větší škodu. Na podzim 1915 vypukl kvůli technické poruše požár na jednom ze strojů, ale byl včas uhašen.

Díky městské kronice jsme informováni o požáru továrny z 3. října 1927. Oheň zachvátil sušárny a okolní strojní vedení a stropy. Pohotovost továrního hasičského sboru, který vedl ředitel Kačírek, byla rychlá. Za chvíli se přidal i městský sbor dobrovolných hasičů s automobilovou stříkačkou, o něco později i hasiči z Oseka, takže požár byl zhruba po 4 hodinách uhašen. Na místo se dostavili i vojáci a četníci. Požár patrně vznikl od závady jednoho ze strojů, způsobil škodu ve výši 50 000 Kč, poškozeno bylo 300 000 krabiček na zápalky a zničeno 28 velkých továrních oken. Při hašení byl jeden dělník těžce zraněn na hlavě a došlo také k lehkému zranění jednoho z hasičů.

Ze zprávy ředitele Kačírka z dubna 1933 víme, že nejpravděpodobnější místa vzniku většího požáru byla zejména v automatním sále a kotelně. Vycházel ze zkušeností, protože jednou od požáru jednoho z automatů vzplála i střecha. Uvedl však, že automat v té době (v roce 1933) nehořel už 6 let. Podobné nebezpečí hrozilo i v kotelně, kde od jisker z předtopeniště vylétly jiskry a zapálily prach na trámech od nízké střechy, jindy se vznítilo nahromaděné palivo. I on hovoří o požáru, který měl někdy v minulosti propuknout v sušárně drátu. Nejednalo se ale patrně

o zmíněný požár z roku 1927, protože tento vypukl v noci od jiskry vzniklé při svařování jedním dělníkem.

Ačkoli není pochyb, že v továrně hořelo častěji, další požár máme doložený až 20. února 1985. Propukl v sušárně na dřívka domácnostních zápalek. Oprava si vyžádala celoměsíční odstávku s nemalou ztrátou ve výrobě domácnostních zápalek. Daleko horší následky bohužel měl požár, který se stal o rok později. Dne 5. února 1986 přibližně v 13.20 hodin vzplál oheň ve zvláštním oddělení pro výrobu AT (aluminotermických) zápalek. Požár byl uhašen teprve kolem 18.00 hodin, za pomoci jak závodního požárního družstva, tak hasičských jednotek z okolí a z místní vojenské posádky. Celý objekt tohoto oddělení byl požárem zničen, v plamenech tragicky zahynuly čtyři dělnice, pátá pak zemřela na následky těžkého popálení v nemocnici. Poslední požár vypukl v továrně, tentokrát už zrušené, 9. prosince 2006.

Protipožární ochrana

S ohledem na druh výroby je pochopitelné, že požární ochraně a bezpečnosti práce byla věnována ústředím společnosti i ředitelstvím továrny velká péče. V podniku, který měl přísný protipožární řád, působila, respektive měla působit, požární jednotka, která v případě nouze zasahovala jako první. Jednalo se o pracovníky továrny, kteří vykonávali normální práci a navíc drželi požární pohotovost. K tomu v podniku byly vodní nádrže a vodárenská věž, která zásobovala hydrantový systém. Probíhala i pravidelná nedělní požární cvičení.

Kvůli častým požárům v sirkárnách Heliosu dokonce pojišťovny zvýšily v roce 1915 podíl společnosti na škodách, pohrozily i úplným zrušením pojištění. Proto byla opět zpřísněna opatření a důsledně zavedena pravidelná kontrola továrny a jednotlivých strojů a jejich čištění. Po každém požáru v rámci společnosti pak byly rozesílány různé oběžníky a zostřena kontrola.

Z dopisu zasláního z lipenské sirkárny na ústředí společnosti v roce 1920 se dozvídáme, že hasičský sbor, který dříve působil v továrně, se po vypuknutí 1. světové války rozpadl a dosud nebyl zorganizován. Proto měl být co nejdříve sestaven sbor o síle 20–35 mužů (ale ještě v roce 1922 to bylo méně než 20 mužů), kterému měl velet stolařský mistr, cvičitel lipenského sboru dobrovolných hasičů. Také došlo k ustavení požární stráže, která hlídala továrnu v době nočního, nedělního a svátečního klidu. V roce 1920 disponovala továrna jen jednou malou hasičskou stříkačkou, která by stačila k hašení menších požárů uvnitř továrny.

Podle dalšího hlášení ředitele Kačírka z roku 1930 víme, že protipožární předpisy byly v Lipníku přesně dodržovány, protipožární zabezpečení (hydranty, ventily, hasicí přístroje, hasicí nářadí) bylo každý týden kontrolováno jedním z úředníků. V této době už ale v továrně nebyl tovární hasičský sbor, protože automobilová stříkačka lipenského sboru dobrovolných hasičů byla umístěna v areálu továrny a většina jeho členů se rekrutovala ze zaměstnanců továrny.

Další zlepšení protipožární ochrany podniku nastalo v roce 1934, kdy bylo do Lipníka přeneseno ze zrušené továrny v Českých Budějovicích a namontováno tzv. Sprinklerovo hasicí zařízení, které výrazně zlepšilo protipožární ochranu podniku, respektive jen jeho hlavní tovární budovy. Ve stejném roce byla v továrně instalována elektrická siréna z Českých Budějovic, která měla signalizovat případný požár či jiné nebezpečí.

ZÁPALKY Z TOVÁRNY

Druhy zápalek

Lipenská sirkárna nevyráběla po dobu své existence mnoho druhů zápalek. Zpočátku to byl jediný druh bezpečnostních, tedy švédských zápalek z červeného fosforu, velice brzy přibýlo několik dalších druhů, včetně krbových zápalek (jejich délka byla 28 cm a lipenská sirkárna byla jedním

z prvních míst, kde se u nás vyráběly). Do roku 1912 pak ještě vyráběl pobočný závod ve Velkém Újezdě tzv. zednické zápalky (bylo možné je snadno zapálit o zeď či jinou jen trochu drsnější plochu), které obsahovaly snadno vznětlivý bílý fosfor. V roce 1939 vyráběla továrna opět jen jeden formát zápalek, zvláštní druhy formátů, které si vyžadovali zákazníci, jí byly zasílány ze Sušice. Již záhy, tedy po 2. světové válce, vyráběla sirkárna kromě tzv. kuřáckých zápalek, kterých bylo v krabičce kolem 58, také sulfidové zápalky, které bylo možné zapálit o každou drsnější plochu. Protože však byla jejich výroba nebezpečná, byla nakonec zakázána a zrušena. Na počátku 70. let byla v Lipníku zavedena, nebo spíše obnovena, výroba tzv. domácích zápalek, které měly stejný formát jako ty kuřácké (50 kusů v krabičce), ale krabička byla větší a obsahovala 250 zápalek. Kuřácké zápalky stály 20 h, domácí pak 1 Kčs. V závodě byly v té době (od 60. let) znovu vyráběny krbové zápalky různých velikostí. Jak název napovídá, jednalo se o speciální druh zápalek, určený k rozžhnutí ohně v krbech. Krbové zápalky tak byly mnohem delší a silnější než ty obyčejné. Krabičky různých rozměrů obsahovaly od 80 do 200 zápalek, délky od 13 do 28 cm, a jejich cena byla od 13 do 48 Kčs. Tak vysoká byla proto, že tyto zápalky byly vyráběny ručně. Čtvrtým druhem zápalek, který lipenská továrna produkovala, byly tzv. termitové nebo aluminotermické zápalky (žárové), které se v Lipníku nad Bečvou vyráběly od 70. let 20. století. Nikde jinde v rámci ČSSR se současně nevyráběly. Šlo o speciální druh velice hořlavých zápalek určených ke svařování železničních kolejnic. Z okysličovadla, kovových prášků a za pomoci pojidel se připravila tekutá směs, do níž se máčelo asi 6 centimetrů ocelového drátu (celková délka drátu 12,5 cm). Postupným máčením vznikl průměr zápalné hmoty 5,5 mm, při hoření dosahovaly teploty 3 000 °C.

Nálepky

Ačkoli tedy, na rozdíl od továrny v Sušici, Lipník nevyráběl velké množství druhů zápalek, produkoval zápalky s mnoha různými druhy nálepek. Do 2. světové války byly mnohé z nich používány na krabičkách v drobných úpravách i několik let. Nálepek bývalo i před rokem 1945 poměrně velké množství. Například na konci roku 1938 bylo na skladě továrny 22 různých druhů nálepek (s německým, českým i polským textem), v takřka nepředstavitelném množství 72 000 000 kusů. Právě v tomto období nastaly lipenské továrně nepředpokládané problémy, protože na skladu měla mnoho nálepek, které byly po 15. březnu 1939 shledány jako nevhodné a jejich použití bylo zakázáno (např. Masarykova letecká liga, Hraničářské zápalky, Národní zápalky, Masarykova liga proti tuberkulóze).

Škála nálepek se výrazně rozšířila po 2. světové válce, kdy byly tištěny jednotlivé nálepky, častěji však celé soubory nálepek. Jejich zaměření bylo velice rozličné: osvěta (zdravotní, zdravý životní styl, požární ochrana, omezení pracovních úrazů, udržování pořádku a čistoty), výročí a politická propaganda, průmyslové podniky a jejich výročí, reklamy na různé výrobky, restaurace, hotely, obchody a služby, kultura, akce, zemědělství, doprava, příroda a životní prostředí. Nálepky, samozřejmě i ty starší, se staly předmětem zájmu sběratelů, filumenistů (tento obor se jmenuje filumenie). Se zavedením papírové kartonáže došlo postupně k zániku samostatných papírových nálepek (etiket), které se dříve musely na krabičky lepit. Nově byly na karton rovnou tištěny (tzv. přířezy).

Tvorba a tisk nálepek

O tvorbě zápalkových nálepek v počátečním období lipenské sirkárny toho ještě nevíme mnoho. Nevíme, kdo navrhoval a tiskl nálepky pro lipenskou sirkárnu na počátku její existence, ani na počátku existence společnosti Helios. Později máme doloženého dodavatele tisku nálepek Tiskárnu Schulz Praha. Zdá se, že po vytvoření společnosti SOLO na počátku 20. let zajišťovala pro Lipník tisk nálepek, nebo alespoň jeho část, sirkárna v Sušici, která měla minimálně do konce 30. let vlastní tiskárnu. Není ovšem jasné, zda nálepky navrhoval některý z pracovníků sirkárny v Sušici, v Lipníku nebo externí pracovník. Ve 30. a 1. polovině 40. let tiskla pro Lipník i Sušici nálepky nejen zmíněná Tiskárna Schulz Praha, ale také Průmyslová tiskárna v Praze. Po 2. světové válce tiskl nálepky pro Sušici i Lipník n. p. Severografie Ústí nad Labem, závod Červený Kostelec. Potištěnou kartonáž pak od poloviny 80. let dodával SOLO Sušice n. p. Východočeská tiskárna Pardubice, závod Havlíčkův Brod.

Označování zápalek

Každá krabička zápalek měla být snadno identifikovatelná, zákazník měl být schopen určit továrnu, ve které vznikla. Právě i k tomu pomáhaly nálepky. V ideálním případě na nich byl název příslušné sirkárny uveden, ne vždy to však bylo možné v plném znění. Proto byly používány různé zkratky (tovární značky), podle kterých bylo hned jasné, kdo krabičku se zápalkami vyrobil. Lipenská sirkárna v průběhu doby používala hned několik značek:

K. S./K. S. I	1916–1938
L.	1939
57	1940–1945
LI, Li	1945–1954
SOLO Lipník	1954–1990

V případě sirkáren bylo také poměrně běžné užití registrovaných ochranných známek. Často nahrazovaly název firmy a majiteli zaručovaly zákonnou ochranu před zneužitím konkurencí. Kupecká akciová sirkárna v Lipníku měla registrované 3 ochranné známky (další 2 pak měla sirkárna ve Velkém Újezdě): automobil bez cestujících, KASL (Kupecká akciová sirkárna Lipník) a merkurova hůl.

Autoři grafických návrhů nálepek

V případě Lipníka jsme podrobněji informováni o autorech grafických návrhů zápalkových nálepek až po roce 1945. V 60. a 70. letech 20. století tvořil návrhy nálepek pro obě sirkárny závodu SOLO Sušice výtvarník a knižní ilustrátor Zdeněk Kondelík (*1928). Jednalo se však jen o několik souborů nálepek, později se plně věnoval knižní ilustraci, zejména té dětské (obrázkové knihy *10 receptů pro malé kutily*, *Čert a švec*, *Honza a vítr*, *Dlouhý*, *Široký a Bystrozraký*; komiksy *Zvířátka v černém lese* a *Zvířátka a loupežníci* v časopisech *Čtyřlístek* v roce 1972).

Zdaleka nejplodnějším a nejznámějším československým autorem návrhů zápalkových nálepek byl Vilibald (Willy) Weinzettl (1916–1991), výtvarník, grafik a ilustrátor. Narodil se v Rakousku, mládí prožil v Trhových Svinech v jižních Čechách. Do konce 30. let vystudoval stavební průmyslovou školu a výtvarnou školu, pracoval jako kreslič a stavební asistent u stavitelské firmy, krátce i jako vedoucí propagace v jedné soukromé firmě. Od 40. let působil jako externí grafik pro různé propagační podniky, měl samostatný reklamní ateliér a také krátce vedl několik ateliérů u různých podniků. Od roku 1952 byl samostatným výtvarníkem v rámci Českého

svazu výtvarných umělců. Zápalkové nálepky začal navrhovat v roce 1949, celkem jich vytvořil necelých 1 400 (tvořil až do roku 1991). Signoval je značkou vvv. Ilustroval řadu dětských knížek jako např. *Zvědavý kohoutek*, *Červená Karkulka*, *Náš dvůr*, *Miša Riša v cirkuse* a *Opičák Pišta fotografem*. Tvořil rovněž omalovánky pro děti (*Ztracené koťátko*, *Bratislava*). Vilibald Weinzettl byl rovněž kinoamatérem, tvůrcem několika loutkových a hraných filmů (z let 1946–1960), které získaly řadu domácích i zahraničních ocenění.

Výrobní proces lipenské sirkárny zachycený výtvarníkem Vilibaldem Weinzettlem

Balení zápalek

Klasické krabičky zápalek (kuřáckých) byly baleny po 10 kusech do balíčků, ty opět po 10 kusech do balíků. Jeden balík tedy obsahoval 10 balíčků, tedy 100 krabiček. Balíky byly baleny do dřevěných beden, vyráběných také v sirkárně. Tzv. originální bedna obsahovala 100 takových balíků, tedy 10 000 krabiček. Někdy ovšem byly bedny i menší, pro 25 nebo 50 balíků. Později, ve 2. polovině 20. století, byly dřevěné bedny nahrazeny papírovými obaly.

Odbyt zápalek

Pro společnosti Helios, SOLO a Spolek pro chemickou a hutní výrobu zajišťovaly prodej zápalek postupně prodejní organizace a kanceláře Ignis, Luma a Plama. Všechny se sídlem v Praze. Plama se orientovala zejména na prodej zápalek do zahraničí.

Co se týká ceny zápalek, mohla se od roku 1920 prodávat klasická krabička kuřáckých zápalek (o cca 56 zápalkách) za maximální cenu 24 haléřů. V roce 1943 byla prodejní cena krabičky (58 ks zápalek) 35 haléřů. Po 2. světové válce stála krabička kuřáckých zápalek 20 haléřů.

Zápalky z Lipníka odebírali kupci, obchodníci a různé spolky z Čech (zejména východních), Moravy a Slezska, výjimkou nebyli ani odběratelé z německých částí naší země. Na počátku 20. let patřili k pravidelným odběratelům zápalek z lipenské sirkárny tito obchodníci a družstva z Lipníka a blízkého okolí: Robert Janíček a František Vrba z Lipníka, Petr Navrátil, Karel Kozánek a Miloš

Kučera z Přerova, Ludvík Wellart z Hranic a Všeobecný dělnický potravní spolek Vzájemnost Lipník nad Bečvou.

Lipenská sirkárna vždy vyvážela do ciziny jen menší část své produkce. V určitých obdobích (např. v letech 1936–1940) na export nedodávala vůbec žádné zápalky. Po 2. světové válce došlo k potvrzení již staršího rozdělení výroby sušické a lipenské sirkárny. Ta první vyráběla hlavně na export, domácí poptávku pak měl uspokojovat lipenský závod nového národního podniku. Například v roce 1946 se Lipník podílel na dodávce dřevěného drátu do Švýcarska, v roce 1947 činil export zápalek 23 % celkové výroby, v roce 1951 dokonce 38,4 %, v roce 1955 dodala lipenská sirkárna do zahraničí 17,7 % svých výrobků, v roce 1957 to ale byla už jen 3 %.

Nakládání zabalených krabiček se zápalkami ve 40. letech 20. století

V tomto materiálu byly použity fotografie poskytnuté Městským úřadem Lipník nad Bečvou, panem Vladimírem Mikeškou a Muzeem Komenského v Přerově.

POUŽITÉ PRAMENY

Městský úřad Lipník nad Bečvou (spisovna), *Kroniky města Lipníka nad Bečvou, svazek 14–19, 1995–2013*.

Státní oblastní archiv v Plzni, 3. oddělení (Klášter u Nepomuku), AF *Akciová společnost pro zápalkové zboží „Helios“ se sídlem v Praze /1888/ 1912–1922 /1930/*

Státní oblastní archiv v Plzni, 3. oddělení (Klášter u Nepomuku), AF *SOLO spojené akciové československé sirkárny a lučební továrny v Praze (1882) 1922–1943*

Státní oblastní archiv v Plzni, 3. oddělení (Klášter u Nepomuku), AF *Spolek pro chemickou a hutní výrobu, a. s. v Praze (závody v Sušici, Báňské Bystrici, Čes. Budějovicích, Lipníku n. Beč., Dlouhé Vsi a Růžemberoku), (1898) 1938–1950*

Státní oblastní archiv v Plzni, 3. oddělení (Klášter u Nepomuku), AF *n. p. SOLO Sušice 1945–1990*

Státní okresní archiv Přerov, AF *Město Lipník nad Bečvou, Kroniky města Lipníka nad Bečvou, svazek 1–2, 1924–1936*.

Státní okresní archiv Přerov, AF *Městský národní výbor Lipníka nad Bečvou, Kroniky města Lipníka nad Bečvou, svazek 3–12, 1936–1990*.

Státní okresní archiv Přerov, AF *Městský úřad Lipník nad Bečvou, Kroniky města Lipníka nad Bečvou, svazek 13, 1991–1994*.

Zemský archiv v Opavě, pobočka Olomouc, AF *Kupecká akciová sirkárna Lipník nad Bečvou 1903–1949*.

POUŽITÁ LITERATURA

BRABEC, Josef. *Dějiny továren na zápalky v Sušici 1839–1946*. Sušice 1975 (nevydáno).

BOJANOVSKÝ, Stanislav. *Poválečné dějiny SOLO Sušice v letech 1946–1997*. Sušice 2008 (nevydáno).

CIHLÁŘ, Tomáš. *Pošumavské sirkárny*. Pačejov: Škola hrou, Tomáš Cihlář, 2004.

JINDRA, Jaromír. *Akciová společnost Helios*. Praha: Český filumenistický svaz, 2016.

JINDRA, Jaromír. *Česká akciová sirkárna 2*. České Budějovice: Klub filumenistů České Budějovice, 2014.

JINDRA, Jaromír. *České sirkařství v datech*. Edice Prameny, sv. 5. Praha: Český filumenistický svaz Praha, 2016.

JINDRA, Jaromír. *Filumenistická encyklopedie 1–14*. České Budějovice: Klub filumenistů České Budějovice, 2014.

LAPÁČEK, Jiří. *Historie a současnost podnikání na Přerovsku a Hranicku*. Žehušice: Nakladatelství a vydavatelství Městské knihy, 2009.

Lipník nad Bečvou, naše město 2016. Lipník nad Bečvou: město Lipník nad Bečvou, 2016.

Lipník nad Bečvou: pohlednice a fotografie. Lipník nad Bečvou: město Lipník nad Bečvou, 2013.

RYŠÁNEK, Jaroslav. *75 let výroby zápalek v našem městě*. Lipenský kulturní kalendář, roč. XXII, č. 11, listopad 1984, s. 3–4.

RYŠÁNEK, Jaroslav. *75 let výroby zápalek v našem městě*. Lipenský kulturní kalendář, roč. XXII, č. 12, prosinec 1984, s. 2–4.

SCHNEYDER-KUBANIK, H. J. *Sirkárna ve Velkém Újezdě*. Olomouc 1991.

VAŇÁK, Bohumil (ed.). *Nikoli nejmenší na Moravě: kniha o Lipníku nad Bečvou: sborník statí a vzpomínek k oslavám 700. výročí vzniku*. Lipník nad Bečvou: Městský národní výbor v Lipníku nad Bečvou, 1965.

Weinzettl Vilibald (1916–1991) 1946–1990. Inventář. Praha: Národní filmový archiv, 2011. Dostupné na: <http://nfa.cz/wp-content/uploads/2014/12/Weinzettl-Vilibald.pdf> (6. 9. 2018).

ŽŮREK, Karel. (ed.) *Lipník nad Bečvou: město a okres*. Vyškov: F. Obzina, Knihtiskárna a nakladatelství, 1933.

70 let sirkárny Lipník n. B. Lipenský kulturní kalendář, květen 1979, s. 8–9.

75. výročí založení závodu SOLO Lipník n. B. Lipník n. B.: n. p. SOLO Lipník n. B., 1984.